

ról. E hiba forrását Vargha Balázs abban látja, hogy nem végeztek külön anyaggyűjtést a fenti időszakra vonatkozólag, csak a meglévő szótári adatokat használták föl. Farkas Vilmos válasza hangsúlyozva magyarázza, hogy kényszerűségből is e megoldáshoz kellett folyamodniok, de nem is volt sem szándékuk, sem lehetőségük egy korszerű nyelvtörténeti szótárt is adni, mintegy kiegészítő mellékletként. Vargha Balázs számonkérése azonban megokolt annyiban, hogy a szótár előszava nem tünteti föl határozottan és világosan a forrás-használat kényszerű korlátait, sőt a szótár számára végzett „többrendbeli gyűjtés” említésével azt a látszatot keltik, hogy valóban hiteles, új adatokban gazdag képet kapunk szavaink történetéről. Az igazság valahol középen van tehát, s a tanulság: szükség van egy új, teljes, megbízható nyelvtörténeti szótárra, mint amilyen a monumentális Erdélyi magyar szótörténeti tár.

A változatos anyagú kötet néhány témáját vázoltuk föl; nemcsak a szerző sokirányú érdeklődését és tájékozottságát mutatják a tanulmányok, hanem azt a széles körű, összetett látásmódot is, amit a filológus szóval jelöltünk: irodalom, történelem, nyelv és stílus kérdéseinek — s szükség esetén még más ismeretek és szempontok — egységbe kapcsolását a kutatásban. Vargha Balázs mindig a szövegből indul ki, azt elemzi és értelmezi problémaérzékeny kérdésfeltevésekkel, s nyomozó ösztöne és asszociáló képessége viszi közelebb vagy juttatja el a megoldáshoz. Termékenyítő hatása pedig az, hogy újabb feladatokat láttat meg, további kutatásra ösztönöz. (Magvető, Elvek és utak sorozat, 1984).

KOVALOVSZKY MIKLÓS

FÁBIÁN PÁL: NYELVMŰVELÉSÜNK ÉVSZÁZADAI

Korunkban láthatólag eléggé megnyugtató arányban oszlik meg az értelmes olvasók kulturális érdeklődése. Szívesen fordul egyrészt a nemzet, sőt más népek múltjának eddig mostohán kezelt szakaszai, izgalmas alakjai vagy mozzanatai felé. Legfőként mégis a mai létkérdések s a jövőt biztosító politikai, műszaki-gazdasági és művelődési teendők kötik le a figyelmet. Sőt a múlt tanulságait is nem utolsósorban a jelen s a jövő dolgaiban való biztosabb tájékozódás megalapozására keressük. Hogyan is ne éreznénk át — sok egyéb mellett — anyanyelvünk korszerű ápolásának és fejlesztésének „össznépi” súlyát s ebben a múlt—jelen—jövő összefüggésének helyes ismeretén alapuló felelősségünket?! Tudnunk kell tehát, mit s hogyan tettek eleink „a magyar nép viharos századai”-ban avégre, hogy eddig is, ezután is nyelvében éljen, ne nyelvével haljon a nemzet. Hisz őseink céltudatos fáradozásai nélkül ma aligha tudnánk helytállni a népek létért való

küzdelmében már azért se, mert hiányoznék legfőbb politikai, gazdasági, művelődési stb. összetartó erőnk: a korszerű magyar nyelv.

Fábián Pál éppen azt foglalja össze a Gondolat kiadta formás, 144 oldalnyi s mindössze 26 forintért kapható kis kötetében, hogy mi történt eddig, s mit teszünk ma anyanyelvünk óvására és korszerű szinten tartására, szükséges továbbfejlesztésére.

A szerző fő mondanivalóit maga a szerkezeti fölépítés is érzékelteti. A rövid *Előszó* után tömörségében is áttekinthető, dialektikus elméleti alapvetés következik *Nyelvfejlődés és nyelvfejlesztés* cím alatt (9–12). A II–V. fejezetek az 1772, azaz a társadalmi arányú nyelvfejlesztés előtti századok idevágó munkáit sűrítik (13–27). A szorosan vett nyelvújítás korát (1867-ig megtoldva) a VI. fejezet már súlyához mérten, kellő részletességgel festi: a harcok egyes hullámai s a nyelv-gazdagítás eszközei stb. világos tagolásban kerülnek szóba (28–66), érezhetően a mának szóló tanulságokra eső nyomatékkal. A VII. fejezetben *Nyelvművelés az ortológia jegyében* címen az 1867-től — ismét némi jogos, bár szokatlan megnyújtással — egész 1945-ig ismerteti Fábián a fejlesztésre alig-alig gondoló időköz főbb eseményeit (67–98), persze ugyancsak kisebb alpontokra osztva az egyenetlenebb folyamatot. A mához szólás, a jövőt építés eddig is érezhető törekvése még nyilvánvalóbbá válik már a tartalomjegyzéket átnéző előtt abból, hogy a *Nyelvművelésünk a felszabadulás óta (1945–1982)* című végső fejezet a 99. oldaltól a 140.-ig terjed, tehát a kötet gerincét ez tölti ki. (A 141–3. oldalon megadott, eléggé szűkre szabott szakirodalmi jegyzék szintén a három végső fejezethez közlő legbővebben forrásmunkákat.)

Az olvasóban tehát legvilágosabban az rajzolódik ki, hogy a nyelv-művelés ma igen széles körű társadalmi tevékenység, az öntudatos magyarság nemzeti önvédelmének szocialista jövőjét építő, tehát mindannyiunkra kötelező munkája, mely már nem elégszik meg a nyelv merőben spontán, olykor eléggé összevissza vagy éppen káros alakulásának pusztá tudomásulvételével. Nem is nyelvünk sajátos rendszerét lábbal tipró önkényes-szeszélyes nyelvalakítás, mint némely egykori töröksza-kad-újítónk erőszakolta; de nem is afféle romantikus-nosztalgikus fejlődésellenesség, mint olykor az ortodox „nyelvörkődők” gondolták (s itt-ott gondolják), hanem a nyelvi múlt és a változó szükségletek ismeretén alapuló sokoldalú, megfontolt és tervszerű dialektikus fáradozás. Nem egy kis értelmiségi körre szorítkozó, belterjes és öncélú viták jellemzik, melyek egykor inkább a politikai vagy gazdasági, olykor más közművelődési feszültségek holtvágányra terelésére valók voltak. Ma már nem elsősorban egy-egy hiba kipellengérezése a célunk. Jóval inkább a helyesebb, szebb, korszerűbb közlési formák terjesztésére, az általános anyanyelvi műveltség fokozására, műszóval a „pozitív nyelvművelés”-re vetjük a hang-

súlyt. Tudjuk, hogy a használatot aligha lehet egyetemes érvényű normákkal szabályozni, mert ugyan művelt nyelvünk egységesítése-normalizálása egészében már a múlt század első felében végbement, de e szabályok érvénye csupán a szintén mozgásban levő közszokással szinkronban felelhet meg a mindenkori jelen igényeinek. S ha az akadémiai irányítású nyelvfejlesztés és szabályozás már kezdettől sok figyelmet fordított is a művelt írott és beszélt (rendesen *irodalmi és köznyelv* néven emlegetett) nyelvváltozatokra, emellett lelkiismeretesen foglalkozott az ipar, a szakmák, a tudományágak sajátos kérdéseivel is. Természetes tehát, hogy korunkban még inkább a figyelem gyújtópontjába került pl. az államigazgatás vagy az ifjúság nyelvhasználatának vagy — a harmincas évek kivételesen jó kezdeményét folytatva, kiszélesítve és elmélyítve — a sportágak szakkifejezéseinek egészséges korszerűsítése. Kodály korábbi intelmeit követve küzdünk a szép magyar kiejtés megőrzéséért. Szeretnénk csökkenteni a durva, sőt trágár társalgás divatját. Foglalkozunk a helyesírás gondjaival. S bár a németességek ellen hajdan irányuló harcoss purizmus (nyelvtisztítás) megszabadult vak, nacionalista hajtóerőtől: a túlzott idegen, többnyire angol szak- vagy divatszavak korlátlan átvételét most is igyekszünk megelőzni alkalmas újítások gyors elterjesztésével.

Folytathatnánk azzal, hogy — mint Fábíán teszi — felsoroljuk a mai, országhatárokon túl is érvényesülő, lényegében az MTA Anyanyelvi Bizottságától (jelenleg Lőrincze Lajos elnökségével) irányított és összehangolt, a Hazafias Népfronttól is támogatott magyar nyelv-művelés ágazatait, intézményes munkatársait, publikációit stb. De ezek jó részével mindenki találkozik napi- és hetilapjaink, szakfolyóirataink hasábjain, rádió- és tévéműsorainkban, az anyanyelv hetén vagy egyebütt elhangzó előadások meghallgatásakor.

Fábíán munkája mindezzel távolabbról beletartozik századok óta egységesedő irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetének munkálataiba, amelyekhez valaha Pais Dezső 1952-i, szegedi előadása adta az első nagy lendítést, amelyeknek egyik legtanulságosabb szakaszát a szintén Pais szerkesztette *Nyelvünk a reformkorban c.* 1955-i tanulmánygyűjtemény dolgozta föl (ennek Fábíán is társszerzője volt), s amelyeknek legszebb, magas tudományos szintű terméke a Bárcki Géza készítette nagy összefoglalás: *A magyar nyelv életrajza* (1963).

Ha valamiről szívesen olvastam volna még Fábíánnak a maga nemében hézagpótló, színes könyvében, akkor csak a jövő nyelv-művelés néhány további teendőjének legalább vitaindító célú említésére gondolhatok. De ez alighanem csupán a kötet terjedelmének növelésével lett volna megoldható. (Gondolat, 1984.)

TOMPA JÓZSEF